

ПРИКЛАДНІ АСПЕКТИ ПРОФЕСІЙНО-ПЕДАГОГІЧНОЇ НАУКИ

УДК 37.011.3-051:811.161.2]:005.336.5
<https://doi.org/10.28925/2311-2409.2023.406>

Дика Н.,

завідувач кафедри мовно-літературної освіти
Інституту післядипломної освіти
Київського університету імені Бориса Грінченка,
кандидат педагогічних наук, професор
n.dyka@kubg.edu.ua

ORCID iD 0000-0003-1385-5027

ТРАЄКТОРІЯ ЕФЕКТИВНОЇ КОМУНІКАЦІЇ ВЧИТЕЛЯ: ОСОБЛИВОСТІ ПРОФЕСІЙНО-МОВЛЕННЕВОГО СПІЛКУВАННЯ

Анотація. У запропонованій статті висвітлено траєкторію ефективної комунікації вчителя, зокрема, окреслено особливості професійно-мовленнєвого спілкування. Досліджено запити й потреби педагогів та вироблено практико-орієнтовані рекомендації, поради, щодо особливостей професійно-мовленнєвого спілкування вчителя.

Підкреслено, що сучасне суспільство потребує педагогів нової формації, здатних легко входити в культурний та міжкультурний простір, якісно засвоювати та передавати основні смисли і цінності духовної культури людства, володіти високою культурою мовлення. Виокремлено форми комунікативного процесу та мовленнєвої комунікації. З'ясовано, що наслідком розширення сфери застосування усного мовлення є зниження культури мовлення писемного та погіршення грамотності. Проаналізовано сучасні дослідження з окресленої проблеми. Визначено певні труднощі щодо побудови траєкторії ефективної комунікації сучасного вчителя, зокрема: потреба в універсальному інструменті для подолання освітніх втрат та розривів; пошуки шляхів підвищення якості мовної освіти; необхідність у мовно-національній самоідентифікації педагогів; вироблення та розвиток мовної стійкості освітян; створення мовленнєвого середовища, яке б сприяло розвитку навичок ефективної комунікації; створення педагогічного середку для розвитку та удосконалення культури мовлення та культури спілкування; розроблення методичного інструментарію для реалізації в закладах загальної середньої освіти Стратегії читання тощо. Подано приклади різноманітних вправ і завдань, які сприяють удосконаленню професійно-мовленнєвого спілкування. Надано практичні рекомендації щодо реалізації особистісної траєкторії ефективної комунікації в освітньому процесі.

Зроблено висновки про те, що у педагогів зростає мотивація щодо вдосконалення української мови. Зазначено, що власним прикладом педагоги переконують учнів у тому, що державна мова є для українського народу найвищою цінністю. Уточнено, що потребує подальшого вивчення розвиток мовленнєвої культури вчителів та впровадження лінгводидактичних стратегій правописної, риторичної та мовно-комунікативної компетентностей педагогів у системі неперервної педагогічної освіти.

Ключові слова: методика навчання української мови, ефективна комунікація, професійно-мовленнєве спілкування, лінгводидактичні стратегії, мовно-комунікативна компетентність.

© Дика Н., 2023

© Київський університет імені Бориса Грінченка, 2023

Вступ. Одна з найважливіших умов модернізації освіти в Україні — підготовка і професійне вдосконалення педагогічних кадрів. У сучасних умовах стрімкого інформаційно-комунікаційного процесу і глобалізації світу характер спілкування змінюється. Передусім розширюється сфера застосування мовлення усного: найчастіше люди спілкуються із використанням засобів сучасного зв'язку: мобільного телефону, електронної пошти, соціальних мереж. Наслідком є зниження культури усного й писемного мовлення, та погіршення грамотності.

В умовах сьогодення особливої ваги набуває розвиток мовної особистості вчителя, що потребує оновлення змісту навчальних дисциплін, осучаснення форм і методів освітнього процесу в закладах ПО з урахуванням потреби у формуванні самоідентичності педагога в громадянському, національному та професійному статусах, оволодіння ним набором комунікативних характеристик, які забезпечують мовну практику серед учнівської молоді.

Нині перед системою неперервної педагогічної освіти в Україні стоїть завдання забезпечити готовність фахівця впливати на освіченість та мовну здатність учнів, готових до самореалізації й саморозвитку, творчо розв'язувати проблеми професійного й особистісного характеру, застосовувати фундаментальні теоретичні зна-

ння у практичній діяльності в умовах змішаного навчання.

На це орієнтують законодавчі та нормативні документи (закон України «Про освіту», «Про вищу освіту», Стратегія популяризації української мови до 2030 року «Сильна мова — успішна держава», Концепція ствердження української мови в усіх сферах суспільного життя міста Києва на 2023–2025 рр, Типові програми підвищення кваліфікації вчителів та керівників ЗСО, Професійний стандарт та інші нормативні документи.

Сучасне суспільство потребує педагогів нової формації, здатних легко входити в культурний та міжкультурний простір, якісно засвоювати та передавати основні смисли і цінності духовної культури людства, володіти високою культурою мовлення. Учитель має забезпечувати ефективне використання досвіду спілкування в різноманітних сферах діяльності. Це визначає комунікативне спрямування мовознавчих дисциплін насамперед у закладах післядипломної педагогічної освіти, зумовлює введення нових комунікативно значущих відомостей, що створюють підґрунтя для розвитку мовної особистості вчителя, готового до ефективного спілкування.

Процес спілкування можна показати ілюстрацією (див. *рис. 1*):

Рис. 1. Процес спілкування

За формою комунікативний процес може бути як вербальним, так і невербальним (без використання мови, із залученням паралінгвістичних засобів — жестів, міміки тощо). Щодо контексту, то він має бути вербальним повністю, або

хоча б на своєму початку допускати вербалізацію. У межах вербальної комунікації виділяються форми мовленнєвої комунікації: діалог, монолог, дискусія. Види вербальної комунікації подано на *рис. 2*.

Рис. 2. Види вербальної комунікації

Термін *код* означає систему зрозумілих і адресанту, і адресату умовних знаків, призначених для передавання інформації. Комунікативний код — це мова або її різновиди (літературна мова, стилістичні різновиди однієї мови, територіальний діалект, професійні, групові, вікові соціальні діалекти: сленг, жаргон тощо), а також немовні засоби, які використовують учасники комунікативного акту. Ефективність комунікативного процесу визначається повним або частковим ступенем порозуміння між співрозмовниками.

Метою статті є теоретичне висвітлення особливостей побудови траєкторії ефективної комунікації вчителя, зокрема, різних аспектів його професійно-мовленнєвого спілкування.

Завдання статті полягають у дослідженні запитів і потреб педагогів та виробленні практико-орієнтованих рекомендацій, порад щодо особливостей професійно-мовленнєвого спілкування вчителя.

Аналіз сучасних досліджень засвідчив наявність певних труднощів, зокрема: потреба в універсальному інструменті для подолання освітніх втрат та розривів; пошуки шляхів підвищення якості мовної освіти; необхідність у мовно-національній самоідентифікації педагогів; вироблення та розвиток мовної стійкості освітян; створення

мовленнєвого середовища, яке б сприяло розвитку навичок ефективної комунікації; створення педагогічного осередку для розвитку та удосконалення культури ділового мовлення; розроблення методичного інструментарію для реалізації в закладах загальної середньої освіти Стратегії читання тощо.

Різні аспекти удосконалення мовно-комунікативної компетентності, вдосконалення мовленнєвої культури та культури спілкування, розвитку мовної особистості вчителя розглядали О. Біляєв, З. Бакум, М. Вашуленко, Є. Голобородько, О. Глазова, Н. Голуб, О. Горошкіна, С. Єрмоленко, С. Караман, О. Караман, О. Кучерук, Л. Мамчур, Л. Мацько, С. Омельчук, М. Пентилюк, Л. Попова, Т. Симоненко, І. Хом'як, Г. Шелехова, В. Шляхова та інші дослідники.

Виклад основного матеріалу. Існує чотири мистецтва — ГОВОРИТИ, СЛУХАТИ, ЧИТАТИ і ПИСАТИ. Звичайно, ми володіємо основами цих навичок, і тому завдання полягає тільки в їх удосконаленні для застосування в щоденній роботі і в сьогоdnішніх умовах. Якщо ви прагнете бути лідером або керувати іншими, вам потрібна справжня компетентність у цих галузях, оскільки комунікацію можна назвати сестрою лідерства. Правила ефективної комунікації подано на *рис. 3*.

Рис. 3. Правила ефективної комунікації

Методичні підказки ефективної комунікації (lifehack) подано послідовно, поетапно, покроково на *рис. 4 і 5*.

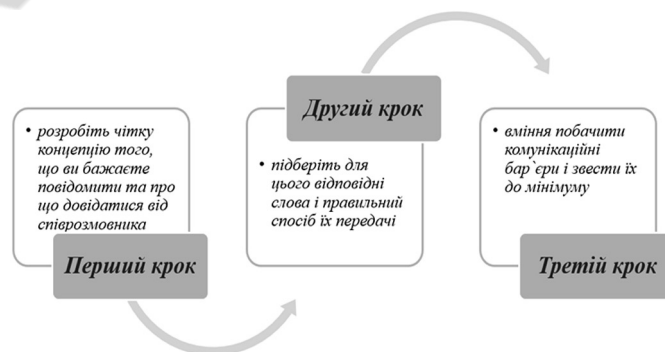

Рис. 4. Методичні підказки ефективної комунікації (кроки 1-3)

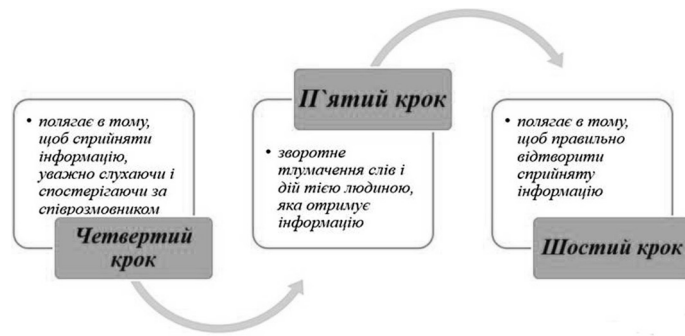

Рис. 5. Методичні підказки ефективної комунікації (кроки 4-6)

Практичні рекомендації. Частіше пропонуйте учням усні вправи на створення й розігрування діалогів та обговорень (Наприклад: діалогів із використанням стійких мовних висловів етикетного характеру (зі значенням вітання, прощання, вибачення, вдячності, прохання, згоди, незгоди, співчуття тощо) (7 кл.); «Коло думок» (обмін думками з метою пошуку відповіді на проблемні запитання) (8 кл.); створення та розігрування діалогів-обговорень чи діалогів-домовленостей із використанням фразеологізмів (9 кл.).

Радимо учням самостійно візуалізувати обговорювані на уроках теми (наприклад: створити інтелект-карту «Часові форми дієслова» (7 кл.); перевести текстову інформацію в графічну: створити таблицю за змістом правила, зняти відеоролик «Спілкування сучасної молоді», створити комікс до уроку (скажімо, для розмежування паронімів, на запобігання вживання калькованих слів) (8 кл.).

Практикуйте з учнями виконання завдань, пов'язаних з усвідомленням корисності володіння англійською мовою і розумінням небажаності недоцільного вживання англіцизмів.

8 клас. Виконання проєкту «Іноземні мови в житті сучасної молоді». Висловлення на дискусійну тему з відстоюванням власної позиції. Створення усного висловлення, пов'язаного з конкретною життєвою ситуацією).

9 клас. Доцільна заміна щойно засвоєних мовою іншомовних слів українськими відповідниками. Усний виступ перед однокласниками (орієнтовні теми: «Базові принципи нетикету (диджитал-етикету)», Лінгвістичне мінідослідження «Англійська мова в житті української молоді». Усунення лексичних помилок — невинуватених запозичень на основі спостереження за мовленням учнів, дорослих або ведучих теле-, радіопрограм.

Висновки. Отже, у педагогів зростає мотивація щодо вдосконалення української мови, — і саме підвищений рівень зацікавлення пов'язаний із потребою професійної самореалізації, а ще — неперервного здобуття знань, необхідних для освітньої роботи в сучасних умовах. Мотивація зростає не лише в учителів української мови, а й у вчителів усіх предметів, які прагнуть добре володіти державною мовою та удосконалювати навички її використання у сферах як професійної, так і ситуативного спілкування. Власним прикладом педагоги переконують учнів у тому, що державна мова є для українського народу найвищою цінністю. Однак потребує подальшого вивчення розвитку культури мовлення вчителів та впровадження лінгводидактичних стратегій правописної, риторичної та мовно-комунікативної компетентностей педагогів у системі неперервної педагогічної освіти.

ДЖЕРЕЛА

1. Бацевич Ф. С. Словник термінів міжкультурної комунікації. Київ, Довіра, 2007. 205 с.
2. Волкова Н. П. Професійно-педагогічна комунікація. Київ, Альмамагер, 2006. 256 с.
3. Дика Н. Розвиток професійної компетентності вчителя-словесника в умовах цифрового середовища. *Pedagogical and Psychological Education as a component of the Education Sistem in Ukraine and the EU countries*, 2020, August 3 — September 11, Republic of Poland, Wloslawek, S. 82–85. URL: https://elibrary.kubg.edu.ua/id/eprint/32197/1/N_Dyka_konference_2020.pdf
4. Надім'янова Т. Особливості професійно-педагогічної комунікації у діяльності вчителя початкової школи. *Рідне слово в етнокультурному вимірі*. Дрогобич, 2018. С. 200-211.
5. Сисоєва С. Освітні системи країн Європейського Союзу: загальна характеристика: навч. посіб. Київський університет імені Бориса Грінченка. Рівне: Овід, 2012. 352 с.
6. Natalia Dyka, Olha Tretiak, Svitlana Horobets, Yaroslav Yakunin, Maryna Shopina, Svitlana Tsybulska. The Impact of Digitalization of Education on the Development of Key Teacher Competencies. *Revista de la universidad del zulia*, 14 (41). 2023. P. 187-205.

7. Miyer T., Dyka N., Tretiak O., Zhurba K., Holodiuk L., Stetsyk S. Information and information resources as social and personal values of education and of subjects of the educational process in the information era. *AD ALTA. Journal of Interdisciplinary Research*. № 13 (1). 2023. P. 6-12.
8. Miyer T., Holodiuk L., Dyka N. and other. Permanence of professional self-determination in the conditions of socio-economic transformations and processes in the labor market. *Ad alta. Journal of Interdisciplinary Research*. 2022. P. 129-134.

REFERENCES

1. Bacevych F. (2007). *Slovník terminiv mizhkuljturnoji komunikaciji. [Dictionary of terms of intercultural communication]*. Kyjiv, Dovira, 205 s. [in Ukrainian].
2. Volkova N. (2006). *Profesijno-pedagoghichna komunikacija. [Professional and pedagogical communication]*. Kyjiv, Aljmmater, 256 s. [in Ukrainian].
3. Dyka N. (2020). *Rozvytok profesijnoji kompetentnosti vchytelja-slovesnyka v umovakh cyfrovogho seredovyshha. [Development of the professional competence of the lexicographer in the digital environment]*. Pedagogical and Psychological Education as a component of the Education Sistem in Ukraine and the EU countries, August 3 — September 11, Republic of Poland, Wloslawek, S. 82–85. URL: https://elibrary.kubg.edu.ua/id/eprint/32197/1/N_Dyka_konferencija_2020.pdf [in Ukrainian].
4. Nadim'janova T. (2018). *Osoblyvosti profesijno-pedagoghichnoji komunikaciji u dijajlnosti vchytelja pochatkovoji shkoly. [Peculiarities of professional and pedagogical communication in the activity of a primary school teacher]*. Ridne slovo v etnokuljturnomu vymiri. Droghobych, S. 200-211. [in Ukrainian].
5. Syssojeva S. (2012). *Osvitni systemy krajin Jevropejskoghho Sojuzu: zagaljna kharakterystyka: navch. posib. Kyjivskij universytet imeni Borysa Ghrinchenka. [Educational systems of the countries of the European Union: general characteristics: education. manual Kyiv University named after Borys Grinchenko]*. Rivne: Ovid, 352 s. [in Ukrainian].
6. Dyka N., Tretiak O., Horobets S., Yakunin Y., Shopina M., Tsybul'ska S. (2023). The Impact of Digitalization of Education on the Development of Key Teacher Competencies. *Revista de la universidad del zulia*, 14 (41). 2023. S. 187-205. [in English].
7. Miyer T., Dyka N., Tretiak O., Zhurba K., Holodiuk L., Stetsyk S. (2023). *Information and information resources as social and personal values of education and of subjects of the educational process in the information era AD ALTA. Journal of Interdisciplinary Research*, 13 (1). S. 6-12. [in English].
8. Miyer T., Holodiuk L., Dyka N. and other (2022). *Permanence of professional self-determination in the conditions of socio-economic transformations and processes in the labor market Ad alta. Journal of Interdisciplinary Research*. S. 129-134. [in English].

Dyka N.

TRAJECTIVE OF EFFECTIVE TEACHER COMMUNICATION: FEATURES OF PROFESSIONAL SPEECH COMMUNICATION

The proposed article highlights the trajectory of effective teacher communication, in particular outlines the features of professional speech communication. The requests and needs of teachers were studied and practice-oriented recommendations and advice were developed regarding the peculiarities of the teacher's professional speech communication.

It is emphasized that modern society needs teachers of a new formation, capable of easily entering the cultural and intercultural space, qualitatively assimilating and transmitting the main meanings and values of the spiritual culture of humanity, possessing a high culture of speech. The forms of the communicative process and speech communication are distinguished. It was found out that the consequence of the expansion of the scope of oral speech is a decrease in the culture of written speech and the deterioration of literacy. Modern research on the outlined problem is analyzed. Certain difficulties in building the trajectory of effective communication of a modern teacher are identified, in particular: the need for a universal tool to overcome educational losses and gaps; searching for ways to improve the quality of language education; the need for linguistic and national self-identification of teachers; production and development of linguistic stability of educators; creation of a speech environment that would promote the development of effective communication skills; creation of a pedagogical center for the development and improvement of the culture of business speech; development of methodological tools for the implementation of reading strategies in general secondary education institutions, etc.

Examples of different level exercises and tasks that contribute to the improvement of professional speech communication are presented. Practical recommendations on the implementation of the personal trajectory of effective communication in the educational process are provided.

Conclusions were made that teachers' motivation to improve the Ukrainian language is increasing. It is noted that teachers use their own example to convince students that the state language is the highest value for the Ukrainian

people. It was clarified that the development of teachers' speech culture and the implementation of linguistic didactic strategies of spelling, rhetorical and language-communicative competences of teachers in the system of continuous pedagogical education require further study.

Keywords: Ukrainian language teaching method, effective communication, professional speech communication, language didactic strategies, language and communication competence.

Стаття надійшла до редакції 16.11.2023

Прийнято до друку 30.11.2023